

Іваницька Н.Л. Формування екологічної культури студентів-філологів засобами української мови / Н.Л. Іваницька // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методи навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць. – Випуск 40 / Редкол. : І.А. Зязюн (голова) та ін. – Київ–Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2014. – С. 259–263.

УДК 371.134(045)

Н.Л. Іваницька
м. Вінниця, Україна

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОГО СЛОВА

Глобальна проблема в неодноректорному вимірі «екологія — людина — мова — виховання» постає надзвичайно актуальною щодо її вивчення в умовах, реаліях, можливостях і науковому осмисленні з позицій сучасності. На жаль, доводиться констатувати неймовірно жакливу річ, коли всі ці мікропроблеми не лише супроводжує, але й домінує над ними загострення кризи в економіці, демографії, в духовній сфері, що є породженням неконтрольованих згубних явищ цивілізаційного технократизму, науково-технічного прогресу та екологічної небезпеки [1; 2; 13; 14; 20].

«Саме тому екологічна освіта визнана нині одним із пріоритетних напрямів удосконалення освітніх систем», — зауважує в своєму дослідженні В. Гуцол [4, с. 3]. І далі: «Досвід Великої Британії, Нідерландів, США, Японії свідчить про те, що успіху в збереженні і поліпшенні навколишнього середовища можна досягти лише тривалою, кропіткою роботою фахівців усіх галузей» [4, с. 35; 15].

Роблячи бодай поверховий огляд навчальних планів і програм, які складають нормативну базу підготовки учителя-філолога, а також ураховуючи плінність, суперечливий характер соціальних змін, як і аксіологічні суперечності, асиметрію природних об'єктів, а також зважаючи на обмежений психологічний поріг у сприйнятті об'єктивної реальності, можна стверджувати, що проблема в її багатовекторному розгалуженні є актуальною, в тому числі і в плані аксіологічного вивчення багатьох її аспектів, що стосуються педагогіки, мовознавства, лінгводидактики [3; 6; 7].

Теоретичними питаннями формування компетентнісного підходу до проблем виховання, в тому числі й екологічної культури в освіті, займалися: С. Гончаренко, Р. Гуревич, М. Євтух, І. Зязюн, В. Кремень, Н. Нічкало, О. Шестопалюк.

Останнім часом ця проблема набуває нових рис і абсолютно нових орієнтацій. Це пов'язано з тим, що, по-перше, змінюється роль педагога, завдання якого не обмежується лише передаванням знань, а значно розширюється, отримуючи статус суспільного замовлення.

Невід'ємна складова сучасного освітнього простору включила в себе новий комплекс філософсько-методологічних та педагогічних ідей, безпосередньо чи опосередковано пов'язаних із збереженням і поліпшенням навколишнього середовища (В. Арутюнов, І. Буровський, В. Глуханюк, І. Зязюн, В. Свінціцький, О. Вдовенко, Н. Реймерс, Л. Сидоренко, М. Бауер, Г. Тарасенко, Н. Тверезовська та ін.).

Мета статті полягає в розгляді й обґрунтуванні виховного потенціалу навчальних предметів мовознавчого циклу як вагової складової в системі міждисциплінарного підходу до формування екологічного мислення майбутніх учителів-філологів.

У статті визначено низку суперечностей у розв'язанні проблемних питань екологічної освіти засобами гуманітарних дисциплін, зокрема, між усвідомленням у суспільстві необхідності активізації такої роботи і відсутністю цілеспрямованості у формуванні в майбутніх учителів-філологів культури екологічного мислення. Подолання таких суперечностей можливе в умовах деякого перегляду засад і концептуальних підходів до участі в цьому процесі учителів гуманітарних спеціальностей, зокрема учителів-філологів, в удосконаленні змісту педагогічної освіти шляхом ефективного використання українського слова в якнайширшому сенсі його естетичних, емоційних, комунікативних можливостей [16].

Немає потреби вкотре наголошувати на тому, яку роль в освіті відіграє мова. Особливо актуалізувалися такі акценти в останні роки, коли на перший план, поряд із політичними і соціальними проблемами, вийшли екологічні. Стало зрозумілим, що навколишнє середовище є однією з головних цінностей, збереженням, захистом і відновленням якої переймаються всі країни світу. Тому освітня система зараз, як ніколи, зорієнтована на формування екологічної свідомості суспільства загалом, кожної окремої особистості зокрема [17].

У розв'язанні комплексу питань, пов'язаних із формуванням екологічної культури у студентів-філологів, неабияку роль відіграють мовознавчі дисципліни.

У світлі глобалізації екологічних проблем філологічна наука посідає вагоме місце в формуванні екологічної культури майбутніх учителів-філологів, педагогічна діяльність яких значною мірою впливає на екологічну ситуацію в країні. Незважаючи на численні дослідження, наукові й науково-методичні публікації, ця проблема засвідчує свій «надглобальний» статус в плані теоретичного й практичного вирішення [24; 25]. Концептуальним підґрунтям нашого погляду на заявлену проблему є розуміння мовознавства й лінгводидактики як невід'ємних складових інтегрованого контексту психолінгвістичних, етнокультурних, соціолінгвістичних, лінгвофілософських, когнітивних теорій. Поняття «екологічна культура педагога-філолога» включає в себе, насамперед, спосіб осмислення дійсності, розуміння мови як специфічного феномена, засобу виявлення й реалізації загальномовної концептуалізації світу.

Звертаємо увагу хоча б на досить — таки обмежений зміст трактування терміна «екологія», що зводився до орієнтації на його два основні параметри: а) взаємовідношення між організмом і оточуючим середовищем та б) розділ біології, що займається вивченням взаємовідношення між організмом і оточуючим середовищем [23, с. 458].

Настав той справді критичний рубіж, який спонукає до абсолютного переосмислення й переорієнтації цілей і завдань сучасного прогресу, а отже, й розвитку як науки, так і цивілізації загалом. Недаремно в науковому обігу виникла досить об'ємна група розширених термінів із стрижневими словами: «екологічний», «екологія», «екологізація»: *екологічна криза, екологічна політика, стратегія екологічного розвитку, екологічна небезпека, екологічна культура, екологічна освіта, екологічне виховання, екологія виробництва, екологія природи, екологізація виробництва, екологізація промисловості (сільського господарства)* і т.д.

У системі неймовірно збагаченого за останній час складу кількаслівних номінацій у різних галузях суспільного, наукового, культурного життя узвичаєним став термін «екологічна небезпека». Здається, що картина світу в її сучасному осмисленні постала саме в такому

вербальному вираженні, віддзеркаливши об'єктивацію мовної свідомості людини, перетворившись у вербально закодовану модель із функцією перестороги, збереження й апеляції до самосвідомості. Концептосфера в такий спосіб перетворилася в мовознавстві в арену вивчення парадигматичних, функціональних, семантичних Істра- та інтерлексемних зв'язків у різних галузях науки, отримавши наддисциплінарний статус.

На фоні вищезазначеного суттєво вирізняється слово-термін «екологізація», який, по суті справи, стає домінуючим у всій системі екологічного виховання, розвитку екологічного мислення, утвердженні екологічної свідомості людини в її не обмежених можливостях зайняти пріоритетне місце в подоланні екологічних негараздів, екологічної кризи людства загалом.

Можна зараз констатувати, що сучасна мовознавча наука володіє належним багажем знань у загальних методологічних підходах, як і в результативності прикладних досліджень із цієї проблематики. Системні дослідження на матеріалах категорійно і семантично об'єднаних словесних номінацій денотатів, як і глобальне вивчення сучасних процесів різного роду змін, оновлень, переосмислень словесних одиниць, перетворили епізодичність, фрагментарність осмислення мовних картин світу в глобальну міждисциплінарну науку, пов'язану з ментальним універсумом і соціально-етичними світоглядними принципами життя сучасної людини [М. Алефіренко, Н. Арутюнова, Н. Бойко, Г. Ващенко, Г. Вокальчук, Н. Гуйванюк, П. Гриценко, С. Єрмоленко, В. Жайворонюк, Ж. Колоїз, В. Кононенко, С. Нелюба, В. Німчук, В. Русанівський, Є. Селіванова, О. Стишов, О. Тараненко, В. Телія та ін.].

Незбагненно багатим потенціалом володіють вдало виокремлені з лексичного складу української мови словоназви предметних денотатів із сфери номінувань довкілля типу *земля, природа світ*. У практиці вивчення таких словоназв недостатнім є з'ясування їхніх фонемно-фонетичних чи граматичних властивостей, хоча, зрозуміло, й це перебачено нормативними програмами. Основні акценти мусять бути поставлені на виявленні своєрідності їхнього функціонування у різного роду синтагматичних рядах із оновленим змістом тих словоназв прикметникових чи дієслівних денотатів, які слугують елементами вираження розширеного обсягу номінації таких і подібних назв: *земля (яка?) + тухка, родюча, рідна, дорога, мила (серцю); земля (що робить?) + годує, милує, родить, живить; або: припасти (до землі), працювати (на землі), милуватися (землею), любити (землю) і т.д. природа (яка) + жива, мертва, досліджена, багата, незаймана, велична, мальовнича; або: перетворення природи, підкорення природи, охорона природи, вплив на природу, змінювати природу, оберігати природу, милуватися природою, спілкуватися з природою, впливати на природу, розуміти природу і т.д.*

Використовуючи можливості й умови підготовки студентів-філологів ОКР «магістр», «спеціаліст», «бакалавр», дбаємо насамперед про «екологізацію» теоретичних знань студентів — майбутніх учителів української мови та літератури. Із цією метою використовуємо надзвичайно багатий і неоціненний матеріал — тексти нашого красного письменства, добираючи високоідейні, естетично й емоційно насичені зразки як навчально-методичний матеріал для різних видів аналізу в процесі вивчення нормативних та вибіркового навчальних курсів. Саме такий матеріал відіграє першорядну роль у формуванні знань і навиків, а також у процесі постійного контролю за засвоєнням і закріпленням. Ця наскрізна настанова реалізується через вимоги, вкраплені в навчальні програми усіх дисциплін, методичні рекомендації, підручники, посібники, авторські курси лекцій, збірники завдань і вправ, наочні дидактичні матеріали, наукові й науково-методичні статті.

Проводимо, окрім усього іншого, різні види роботи, що забезпечують цілеспрямовано вирішувати питання підготовки майбутніх учителів-філологів до організації такої роботи в школі. Так, практикуємо написання курсових та дипломних робіт на теми, що безпосередньо торкаються питань екології. Результатом індивідуальної роботи студентів є багатий банк дидактичних матеріалів із художніх творів на екологічну тематику, упорядкованих за спеціально розробленими рубриками, які можуть бути рекомендовані у вигляді тем творчих робіт для олімпіад, конкурсів, учнівських дискусій у роботі Малої Академії: «*Природи віковична боротьба*»; «*Коло берізок білість не вража, тендітність віт і листу теплі тони...*»; «*Я в ліс*

іду, як в отчу хату, у світ натхнення і краси»; «На крутому переломі епохи до тебе звертають
я, нетлінне, вічне, безсмертне» та ін.) [8; 9; 22].

Наслідком систематичних навчальних занять, самостійної роботи, науково-дослідної
роботи повинно стати вироблення в студента його ціннісних орієнтацій, усвідомлення ним самої
суті мовної експлікації та мовної оцінки найважливіших понятійних реальностей сучасної
екології. Оволодіваючи арсеналом засобів мовного оцінювання таких реальностей, молода
людина, майбутній філолог, вихователь водночас має пересвідчитися у впливах неадекватної
оцінки на поведінку, реакцію інших учасників процесу мовлення. Оцінні властивості таких
визначень, як «хороший», «поганий», «добрий», «огидний» чи «любити», «засуджувати»,
«ненавидіти» і под. стосовно ставлення до екологічних проблем повинні перевести їх із
категорійної системи етики в категорію площину мови, мовознавства.

Позиція викладача-філолога, зокрема мовника, має завжди бути достатньо чіткою й
авторитетною у словесних аргументаціях; він повинен глибоко усвідомлювати себе як основну
фігуру у визначенні справжніх пріоритетів оцінних суджень, утвердження ціннісних орієнтирів
виховання стійких навиків екологічної культури у своїх вихованців. Водночас викладач не
повинен забувати й того, що шлях «від суб'єкта оцінки (викладача) до суб'єкта оцінки (студента)
не завжди прямолінійний. Частина аксіологічних переконань педагога в очах студента не завжди
адекватна. Саме тому неабияке значення набуває залучення до діалогів «викладач-студент» (а в
подальшому — «учитель-учень») інших, т.зв. «проміжних суб'єктів оцінювання. У нашому
випадку — учених, письменників, поетів, діячів культури, видатних історичних постатей,
методистів. Саме їхнє ставлення до загальнолюдських і національних вартостей, у тому числі й
екологічних, може бути вирішальним у формуванні ціннісного світу молодої людини —
майбутнього учителя-філолога.

Такі елементи «екологізації» в підготовці майбутніх учителів-філологів, як показали наші
спостереження, збагачують їхню ерудицію, формують гуманне ставлення до природи,
забезпечують утвердження власної позиції майбутнього учителя щодо проведення екологічного
виховання учнів, їхнього ставлення до охорони довкілля.

Література:

1. Андрущенко В.П. Світанок Європи, Проблема формування нового учня для об'єднаної Європи XXI століття / В.П.Андрущенко. — К.: Знання України, 2011. — 1099 с.
2. Беланова Р.А. Гуманізація та гуманітаризація в класичних університетах (Україна — США) / [Монографія]. — К.: Центр практичної філософії, 2001. — 216 с.
3. Гуревич Р.С. Навчально-виховний процес у професійно-технічних закладах [Текст]: навч. посіб. / Р.С.Гуревич, М.Ю.Калемія, Л.С.Шевченко. — Вінниця: Планер, 2010. — 330 с.
4. Гуцол В.В. Екологічна підготовка майбутніх аграрів як напрям екологізації аграрно-промислового комплексу / В.В.Гуцол // Сучасні інформаційні технології та інновації методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблема: Зб. наук. пр. — Вінниця. 2 ч. / Редкол.: І.А.Зязюн та ін. — Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2009. — С. 297-303.
5. Екологічна освіта та виховання учнівської молоді: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кам'янець, Подільський, 25-26 лютого 1998 р.). — Кам'янець-Подільський, 1998. — 103 с.
6. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України [гол. ред. В.Г. Кремень]. — К.: Юрінком Інтер, 2008. — 1040 с.
7. Зязюн І. Філософія педагогічної дії [монографія] / І. Зязюн. — Черкаси: Вид. від. ЧНУ ім. Б.Хмельницького, 2008. — 608 с.
8. Іваницька Н.Л. Не ламай калину, не стріляй у птаха. Посібник з української мови для студентів, учителів та учнів / Іваницька Н. — Вінниця, 2005. — 308 с.
9. Іваницька Н.Л. Не ламай калину, не рубай тополя, не стріляй у птаха... // Іваницька Н. / Сучасні проблеми екологічного виховання молоді в педагогічних вузах України. Тези доп. міжвуз. конф. — Вінниця, 1991. — С. 99-100.
10. Ильинская И.И. Формирование нравственно-эстетического отношения подростков к природе средствами художественной литературы / Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / Ильинская И. — НИИ педагогики УССР. — К., 1989. — 25 с.
11. Колоцькова О. Виховання у старшокласників ціннісного ставлення до природи. Авторед. дис. канд. пед. наук. — 13.00.01 / Колоцькова О. — К., 2003. — 21 с.

12. Кремень В.Г. Освіта як найважливіша умова розвитку людського капіталу / Філософія педагогічної майстерності: Зб. наук. пр. // Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих. Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського / Редкол.: Н.Г.Ничкало та ін. — Київ-Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. — С. 6-13.
13. Кремень В.Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі [монографія] / В.Г.Кремень. — [3 вид.]. — К.: Знання України, 2011. — 520 с.
14. Кремень В.Г., Ільїн В.В. Синергетика в освіті: контекст людиноцентризму: монографія / В.Г.Кремень, В.В.Ільїн [Національна академія пед. наук України] — К.: Педагогічна думка, 2012. — 368 с.
15. Лосева Н.Н. Самореалізація викладача: теоретичний аспект [Монографія] / Лосева Н. — Донецьк, ДонНУ, 2004. — 387 с.
16. Медведєв В.А. О тенденциях развития методологической культуры мышления / В.А.Медведєв // Вопросы философии. — 2010. — № 2. — С. 161-164.
17. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2011-2021 рр. // Директор школи, ліцею, гімназії. — 2011. — № 6. — С. 25-43.
18. Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз: монографія / [В.П.Андрущенко, І.А.Зязюн, В.Кремень, С.Д.Максименко та ін.] / За ред. В.Г.Кременя. — К.: Наукова думка, 2003. — 853 с.
19. Педагогічна майстерність: підручник / І.А.Зязюн, Л.В.Крамущеню, І.Ф.Кривонос та ін.: За ред. І.А.Зязюна. — 3-тє вид., допов. і переробл. — К.: СПД Богданова А.М., 2008. — 376 с.
20. Пригожин И. Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой. /М.Пригожин, И.Стенгерс. — М.: Ком. Книга, 2008. — 296 с.
21. Професійна освіта: Словник / Уклад. С.У.Гончареню та ін.; за ред. Н.Г.Ничкало. — К.: Вища школа, 2000.
22. Риверчук О. Виховний потенціал художніх творів на екологічну тематику на уроці української мови / Риверчук О. — Методичний пошук учителя-словесника: Збірник науково-методичних статей студентів і магістрантів / За ред. О.Кудевола. — Вип. 1. — Вінниця: Веда, 2009. — С. 47-54.
23. Словник української мови. Т. II. К.: Вид-во «Наукова думка», 1971. — 550 с.
24. Шестопалюк О.В. Громадянське виховання майбутніх учителів: теоретичні і методичні аспекти: [монографія] / О.В.Шестопалюк. — Вінниця: Консоль, 2008. — 260 с.
25. Щедровицький П.Г. Изменение в мышление на рубеже XXI ст.: социокультурные вызова / П.Г. Щедровицький // Вопросы философии. 2007. № 7. — С. 36-54.

У статті з'ясовано, що екологічна культура студента-філолога є невід'ємною частиною його педагогічної компетентності в сукупності складових: екологічна свідомість, екологічні знання, потужний арсенал мовного забезпечення навчального процесу.

Ключові слова: екологічна культура, екологічна свідомість, екологічна небезпека, мовна концептуалізація світу.

В статті показано, що екологічна культура студента-філолога являється невід'ємною частиною його педагогічної компетентності в сукупності складових: екологічне свідомість, екологічні знання, потужний арсенал мовного забезпечення навчального процесу.

Ключевые слова: экологическая культура, экологическое сознание, экологическая опасность.

The paper found that ecological culture of students studied Philology is an integral part of their teaching competence which combines environmental awareness, environmental knowledge, a powerful arsenal of language means to support the learning process.

Keywords: ecological culture, environmental awareness, environmental hazards, linguistic conceptualization of the world.